

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657:336.71

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2022-3-19>**Косова Т.Д.**доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів, обліку та оподаткування
Національного авіаційного університету**Біляк С.Л.**здобувач вищої освіти освітнього ступеня «Магістр»
Національного авіаційного університету**Розводовська М.А.**здобувач вищої освіти освітнього ступеня «Магістр»
Національного авіаційного університету**Kosova Tetiana, Biliak Sofiia, Rozvodovska Maryna**
National Aviation University**ДЕПОЗИТНІ І КРЕДИТНІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ
В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ:
ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ, АУДИТУ****DEPOSIT AND CREDIT OPERATIONS OF A BANKING INSTITUTION
IN EMERGENCY CONDITIONS: ORGANIZATION AND METHODOLOGY
OF ACCOUNTING, ANALYSIS, AUDIT**

У статті адаптовано організацію і методику обліку, аналізу, аудиту депозитних і кредитних операцій банківської установи до умов надзвичайного стану: Встановлено, що організація обліку, аналізу, аудиту банківської установи має забезпечити можливість збору, вимірювання, реєстрації, накопичення, оброблення, узагальнення інформації, необхідної для оцінки обсягу депозитів і кредитів, пов'язаних із ними доходів і витрат, а також прибутковості та ефективності активних і пасивних операцій. Показано, що метою аналізу і аудиту депозитних і кредитних операцій банківської установи є оцінка дієвості комплексної системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю тощо. На основі критичної оцінки діючих нормативних актів встановлено, що в умовах надзвичайного стану облік може вестися як в автоматизованій формі, так і у ручному режимі. Після завершення режиму надзвичайного стану банківська установа має відновити облік із застосуванням комп'ютерної техніки.

Ключові слова: депозитні, кредитні, операції, банківська установа, воєнний стан, організація, методика, облік, аналіз, аудит.

The article adapts the organization and methodology of accounting, analysis, and auditing of deposit and credit operations of a banking institution to the conditions of a state of emergency: It is established that the organization of accounting, analysis, and auditing of a banking institution must ensure the possibility of collecting, measuring, registering, accumulating, processing, summarizing the necessary information to assess the volume of deposits and loans, related income and expenses, as well as the profitability and efficiency of active and passive operations. It is shown that the purpose of the analysis and audit of deposit and credit operations of a banking institution is to assess the effectiveness of a complex system of accounting and internal control, the profitability of certain types of deposits and loans, customers, banking products, etc., which ensures the financial stability of the bank, optimization of interest income and expenses, etc. A state of emergency is a special legal regime that can be temporarily introduced in Ukraine or in some of its localities in the event of emergency situations of man-made or natural nature not lower than the national level. The purpose of its introduction is to eliminate the threat and eliminate especially severe man-made or natural emergencies as soon as possible, normalize the situation, restore law and order in the event of attempts to seize state power or change the constitutional order through violence. On the basis of a critical assessment of the current regulatory acts, it was established that in a state of emergency, the head of a banking institution must

take measures to ensure proper protection and preservation of assets, seals, stamps of the bank, other valuables, accounting information on bank operations, primary documents and accounting registers, etc. On the day preceding the introduction of the state of emergency, the balances of synthetic and analytical accounting accounts are recorded. During the validity of the specified period, accounting can be carried out both in an automated form and in manual mode. After the end of the state of emergency, the banking institution must resume accounting using computer technology.

Key words: deposit, credit, operations, banking institution, emergency conditions, organization, methodology, accounting, analysis, audit.

Постановка проблеми. Банківські установи відіграють надзвичайно важливу роль в економіці України, опосередковуючи безготівкові розрахунки, приймаючи на зберігання з метою отримання пасивного доходу депозити тощо. Кредитні операції банківських установ сприяють вирішенню проблем фізичних і юридичних осіб, вирішення яких пов'язано з залученням короткострокових і довгострокових кредитів. Їх призначенням є: вирішення особистих і побутових проблем фізичних осіб, фінансування придбання ними товарів споживчого призначення і довгострокового використання (нерухомість, транспортні засоби). Кредити суб'єктів господарювання носять поточний і капітальний характер і призначені для фінансування операційної, інвестиційної діяльності, операцій зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Надзвичайні події порушують звичайний хід життя людей і функціонування суб'єктів господарювання, вони пов'язані зі стихійними лихами, епідеміями, пандеміями, війнами тощо. Увесь світ переживає пандемію, пов'язану з виникненням і поширенням вірусу COVID-19, однак причина цієї надзвичайної події лежить у площині бактеріологічній і, певною мірою, не залежить від волі людини. Значно трагічнішими є причини виникнення надзвичайних подій, пов'язаних із військово-політичними конфліктами. Війна під іменем антитерористичної операції розпочалася на Сході України у 2014 році, та повномасштабне вторгнення армії росії у нашу країну відбулося 24 лютого 2022 року, що обумовило прийняття Президентом України Указу «Про введення воєнного стану в Україні» [1]. На підставі викладеного вище тема статті є актуальною, оскільки в умовах воєнного стану принципи діяльності банківських установ змінюються і орієнтовані не тільки на обслуговування клієнтів, але і на забезпечення потреб національної оборони і військової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальним питанням обліку, аналізу і аудиту банківських операцій присвячені праці багатьох авторів. Зоря О.П., Драгниш М.С. удосконалення організації обліку безготівкових операцій банківської установи пов'язують із запропонованою схемою, яка забезпечить якісне управління ними і ґрунтується на даних

обліку через організацію і контроль за рухом безготівкових потоків з точки зору ефективності платежів і оптимального забезпечення операційної діяльності банку фінансовими ресурсами [2]. Джулій Л.В., Білорусець Л.М., Ємчук Л.В., Бочуля Н.В. особливості організації управлінського обліку в банках України [3, с. 88] пов'язують із новою системою формування інформації, яка повинна задовольняти потреби всіх рівнів управління в банках в необхідній, достовірній, своєчасно отримуваний і конкретній інформації, оперативно реагувати на зміни, що відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищі. Автори акцентують увагу на тому, що управлінський облік депозитів і кредитів є невід'ємною частиною банківського менеджменту. Іванов Ю.А. акцентує увагу на правових аспектах функціонування критичної інфраструктури у кредитно-банківській сфері в надзвичайному режимі та в умовах особливого періоду [4, с. 113]. Коблянська О.І., Захарчук А.І., Коблянська Г.Ю., досліджуючи методiku і організацію обліку доходів і витрат комерційних банків, доходять висновку, що їх правильна організація сучасних умовах має забезпечувати оптимізацію кожних елементів витрат та максимізацію доходів, які супроводжують здійснення різного виду банківських операцій і послуг, у тому числі депозитних і кредитних [5, с. 133]. Високо оцінюючи науковий доробок зазначених авторів, слід зазначити, що потребують подальшого дослідження організація і методика обліку, аналізу, аудиту депозитних і кредитних операцій банківської установи в умовах надзвичайного стану:

Мета статті – адаптація організації і методики обліку, аналізу, аудиту депозитних і кредитних операцій банківської установи до умов надзвичайного стану:

Виклад основного матеріалу дослідження. Організація і методика обліку, аналізу, аудиту депозитних і кредитних операцій банківської установи має враховувати всі особливості роботи банку, наявність економічних, технічних можливостей банку, фінансових ресурсів тощо. Вимогами, що висуваються до обліку депозитних і кредитних операцій банківської установи, є: системність, оперативність, забезпечення стратегічного розвитку, орієнтація не

тільки на поточний результат, а й на ефективну діяльність у довгостроковому періоді.

Надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня [6]. Метою введення надзвичайного стану є усунення загрози та якнайшвидша ліквідація особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, нормалізація обстановки, відновлення правопорядку при спробах захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, для відновлення конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, створення умов для нормального функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших інститутів громадянського суспільства.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводитьися в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [7].

Порядок функціонування банківських установ в умовах надзвичайного стану визначає НБУ. Він призначений для мобілізації ресурсів банківської системи для протидії деструктивному впливу факторів, що обумовили введення надзвичайного стану. В Україні – це карантин та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів, а також військовий конфлікт на її території, обумовлений вторгненням РФ, починаючи з 2014 року, створенням псевдореспублік на Донбасі тощо. В умовах воєнного стану здійснення депозитних і кредитних операцій банківських установ обмежується неможливістю забезпечення безперервності їх діяльності, особливо на окупованих і прифронтових територіях. За цих умов регулювання діяльності банківської системи з боку НБУ має бути послідовним, зваженим та дієвим і здійснюється на підставі Інструкції щодо організації роботи банківської системи в надзвичайному

режимі, затвердженою постановою Правління НБУ від 22.07.2014 № 435 [8]. В основу положень цієї Інструкції покладено такі принципи: пріоритет прав і свобод людини і громадянина; визначеність; співрозмірність (пропорційність); деконцентрація.

Закріплення правового статусу надзвичайного режиму роботи банківської системи потребує внесення відповідних змін в організацію бухгалтерського обліку банківських установ. Готівка та інші цінності в опломбованих мішках, візках, касетах передаються касовими працівниками матеріально відповідальним особам на тимчасове зберігання до сховищ НБУ із відображенням та проставленням підписів у книзі обліку прийнятої і виданої готівки та інших цінностей. Для надання допомоги з оперативного переміщення мішків, візків, касет з готівкою та іншими цінностями до сховищ залучаються інші касові працівники та інкасатори. В умовах надзвичайного режиму роботи підготовка документів та облік операцій з готівкою в установах банків та підрозділах НБУ може здійснюватися не тільки з використанням комп'ютерної техніки, але і в ручному режимі на паперових носіях. Бланки первинних, облікових і розпорядчих актів у необхідній кількості мають бути завчасно підготовлені відповідно до зразків, визначених нормативно-правовими актами Національного банку.

Керівники банківських установ мають забезпечити роботу бухгалтерії, склавши оборотно-сальдовий баланс і оборотно-сальдову відомість станом за останній робочий день, що передував запровадженню надзвичайного режиму роботи. У період зазначеного режиму банківські установи при обліку депозитів і кредитів можуть не застосовувати такі принципи безперервності; нарахування доходів і витрат; оцінки; нарахування амортизації активів; формування резервів на покриття можливих втрат за активами та за позабалансовими зобов'язаннями.

У період надзвичайного режиму роботи призначення рахунків для обліку активів, капіталу та зобов'язань не змінюється, проте за умови відсутності коштів при здійсненні платежів банківські установи можуть використовувати рахунки дебіторської заборгованості та кредити овердрафт шляхом дебетування поточних рахунків клієнтів. За неможливості використання комп'ютерної техніки для обліку банківських операцій можуть використовуватися відповідні книги (відомості, журнали тощо) зі створеного попередньо запасу відповідних бланків на паперових носіях, а бухгалтерський облік ведеться у ручному режимі, а реєстрація банківських операцій здійснюється із викорис-

танням первинних документів шляхом записів у допоміжних книгах (аналітичний облік) та головній книзі (синтетичний облік). Дані за аналітичними рахунками із допоміжних книг безпосередньо відповідальними виконавцями перекосяться до головної книги, у якій операції відображаються за синтетичними рахунками. За кожним із зазначаються обороти за кредитом і дебетом однією сумою та виводиться сальдо. На керівника банківської установи покладається контроль за збереженням первинних документів, відомостей, журналів-ордерів, головної книги для відображення таких операцій у автоматизованій системі банківської установи у відновлювальному періоді. При цьому меморіальні документи, сформовані та зброшуровані, звіряються з даними, зазначеними в головній книзі.

У разі здійснення реєстрації операцій в автоматизованій системі банку відбувається зведення меморіальних документів. При цьому керівник банку має забезпечити збереження первинних документів, вони мають бути сформовані, зброшуровані і звірені з оборотно-сальдовим балансом банку. Якщо у процесі аудиту виявляються розбіжності, то звірка документів та оборотів проводиться за кожним балансовим рахунком. Зберігання паперових і електронних архівів має відбуватися у спеціально відведених безпечних місцях таким чином, щоби у разі потреби забезпечити їх передавання в належному стані (з описом структури архівів). Допоміжні книги бухгалтерського обліку при ручній формі ведення обліку мають зберігатися у підрозділах банку, відповідальних за здійснення окремих видів банківських операцій.

Після завершення режиму надзвичайного стану роботи банківські установи мають відновити ведення бухгалтерського обліку. З цією метою банківські установи мають створити комісію (робочу групу), склад якої затверджується згідно з наказом керівника банку і має включати керівників відповідних структурних підрозділів банку, головного бухгалтера, їх заступників та інших посадових осіб.

Відновлення обліково-аналітичної інформації щодо активів (кредитів) і пасивів (депозитів) банків здійснюється з використанням резервної інформації за період, що передував надзвичай-

ному режиму роботи. Дані цієї бази виступають як початкове сальдо, обороти за дебетом і кредитом визначаються на основі обов'язкового відображення у балансі всіх операцій, які були здійснені протягом періоду надзвичайного режиму роботи. Якщо резервну інформаційну базу даних втрачено, то відновлення обліку відбувається на підставі наявних документів, що підтверджують здійснення операцій тощо. При цьому має бути проведена ревізія та інвентаризація, звірки з контрагентами тощо.

Висновки:

1. Організація обліку, аналізу, аудиту банківської установи має забезпечити можливість збору, вимірювання, реєстрації, накопичення, оброблення, узагальнення інформації, необхідної для оцінки обсягу депозитів і кредитів, пов'язаних із ними доходів і витрат, а також прибутковості та ефективності активних і пасивних операцій.

2. Метою аналізу і аудиту депозитних і кредитних операцій банківської установи є оцінка дієвості комплексної системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю, прибутковості окремих видів депозитів і кредитів, клієнтів, банківських продуктів тощо, що забезпечує фінансову стійкість банку, оптимізація процентних доходів і витрат тощо.

3. В умовах надзвичайного стану керівник банківської установи має вжити заходи для забезпечення належного захисту і збереження активів, печаток, штампів банку, інших цінностей, облікової інформації про операції банків, первинних документів та реєстрів бухгалтерського обліку тощо. На день, що передував введенню надзвичайного стану, фіксуються залишки за рахунками синтетичного і аналітичного обліку. Протягом дії зазначеного періоду облік може вестися як в автоматизованій формі, так і у ручному режимі з застосуванням допоміжних книг і Головної книги. Після завершення режиму надзвичайного стану банківська установа має відновити облік із застосуванням комп'ютерної техніки.

Метою подальших досліджень є удосконалення організації і методики обліку, аналізу і контролю валютних операцій банківської установи в умовах воєнного стану і підвищеної волатильності валютного ринку.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
2. Зоря О.П., Драгниш М.С. Удосконалення організації обліку безготівкових операцій банківської установи. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_11_60.
3. Джулій Л.В., Білорусець Л.М., Ємчук Л.В., Бочуля Н.В. Особливості організації управлінського обліку в банках України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 4(1). С. 86–89.

4. Іванов Ю.А. Правові аспекти функціонування критичної інфраструктури у кредитно-банківській сфері в надзвичайному режимі та в умовах особливого періоду. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 111–115.
5. Коблянська О.І., Захарчук А.І., Коблянська Г.Ю. Методика і організація обліку доходів і витрат комерційних банків. *Modern economics*. 2021. № 13. С. 130–134.
6. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>.
7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
8. Про затвердження Інструкції щодо організації роботи банківської системи в надзвичайному режимі: Постанова НБУ від 22.07.2014 № 435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0435500-14#n739>.

References:

1. President of Ukraine (2022) Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini [On the introduction of martial law in Ukraine]. Available at: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (accessed 17.05.2021). (in Ukrainian)
2. Zoria O.P., Drahnysh M.S. (2020) Udoskonalennia orhanizatsii obliku bezgotivkovykh operatsii bankivskoi ustanovy [Improvement of the organization of accounting of non-cash operations of a banking institution]. *Efektivna ekonomika*, vol. 11. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_11_60 (accessed 17.05.2021). (in Ukrainian)
3. Dzhulii L.V., Bilorusets L.M., Yemchuk L.V., Bochulia N.V. (2020) Osoblyvosti orhanizatsii upravlinskoho obliku v bankakh Ukrainy [Peculiarities of the organization of management accounting in Ukrainian banks]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 4(1), pp. 86–89. (in Ukrainian)
4. Ivanov Yu.A. (2020) Pravovi aspekty funktsionuvannia krytychnoi infrastruktury u kredytno-bankivskii sferi v nadzvychainomu rezhymi ta v umovakh osoblyvoho periodu [Legal aspects of the functioning of critical infrastructure in the credit and banking sphere in an emergency mode and in conditions of a special period]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, vol. 4, pp. 111–115. (in Ukrainian)
5. Koblianska O.I., Zakharchuk A.I., Koblianska H.Yu. (2021) Metodyka i orhanizatsiia obliku dokhodiv i vytrat komertsiiynykh bankiv [Methodology and organization of accounting of income and expenses of commercial banks]. *Modern economics*, vol. 13, pp. 130–134. (in Ukrainian)
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2020) Pro pravovyi rezhym nadzvychainoho stanu [On the legal regime of the state of emergency: Law of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (accessed 14.05.2021). (in Ukrainian)
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2015) Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (accessed 15.05.2021). (in Ukrainian)
8. National Bank of Ukraine (2014) Pro zatverdzhennia Instruksii shchodo orhanizatsii roboty bankivskoi systemy v nadzvychainomu rezhymi [On the approval of the Instructions on the organization of the banking system in an emergency mode]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0435500-14#n739> (accessed 17.05.2021). (in Ukrainian)